

LOMLJENJE VIŠESTOLJETNIH VEZA IZMEĐU HRVATSKE I MAĐARSKE NAKON PRVOGA SVJETSKOG RATA

Mira Kolar-Dimitrijević

1.

Od 1102. Hrvatska je u personalnoj uniji s Mađarskom i vezana uz nju do 1918. Uspostavljene su mnoge, vidljive i nevidljive, veze i odnosi. Te su veze bile porodične, ali i gospodarske, kulturne, drugim riječima tradicionalne i bile su sastavni dio života Hrvata i Mađara s jedne i s druge strane Drave, zadirući i dublje u unutrašnjost obiju starih povijesnih zemalja. Nije slučajno što se Zrinski tretiraju kao mađarska, ali i kao hrvatska porodica te što se obje strane ponose njihovim radom. Tijekom stoljeća i granica je pomalo gubila svoje značenje, pa su mnogi seljaci imali zemlju s jedne i s druge strane. Ni jezične barijere nisu bile nepremostive, jer su mađarske škole bile poznate kao kvalitetne, pa su mnoge ugledne obitelji slale svoju djecu na školovanje u Mađarsku, što je onda omogućavalo i uspješniju činovničku karijeru, jer Hrvatska je bila prvo u personalnoj uniji s Mađarskom, a tek od 1526. i s Habsburzima, koji su se morali kruniti ne samo mađarskom već i hrvatskom krunom, jer je državotvornost Hrvatske zadržavana tijekom svih tih stoljeća.

Sve te veze nastojale su se od jeseni 1918. raskinuti najgrublji načinom i u najkraće vrijeme, a Mađari su do 1991. u našim povijesnim udžbenicima prikazani kao zatiratelji hrvatske povijesti i kulture, tlačitelji na gospodarskom i prosjvetnom polju. Velikosrbi koji su na jugoslavenskim prostorima imali vlast od 1918. do 1990. strogo su pazili da se kod Hrvata ne probudi ni najmanja simpatija za Mađarsku, iako su nam to prvi susjedi, koji bi rijeka Drava, kao ostatak Panonskog mora trebala više spajati nego razdvajati i iako je u Hrvatskoj 1921. bilo još uvijek 68.370 Mađara. Ni poslije II. svjetskog rata nije bilo moguće održavati gotovo nikakve povjesničarske kontakte s Mađarima, izuzev na znanstveno-kulturnom simpoziju "Mogersdorf", koji se počeo održavati prije četvrt stoljeća, obuhvaćajući samo dvije- tri mađarske županije i dijelove Hrvatske, Austrije i Slovenije, a nikako čitavu Mađarsku i Hrvatsku; pored toga o nekim se temama nije smjelo govoriti, iako je i dosta Hrvata u Mađarskoj, a monografije beogradskih povjesničara, koji se jedino i bave odnosima Jugoslavije sa susjednim narodima, mnogo toga što se odnosi na veze Hrvatske i Mađarske ili zanemaruju ili prešućuju ili samo djelomično istinito interpretiraju¹ pa tako brojni dokumenti Ministar-

¹ Vuk Vinaver, Jugoslavija i Mađarska 1918-1933., Beograd 1971; Andrej Mitrović, Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920., Beograd 1968. Isti, Razgraničenja Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920., Novi Sad 1975. U ovim monografijama je navedena i druga literatura.

stva unutrašnjih i Ministarstva vanjskih poslova nisu iskorišteni na pravi način. U Zagrebu je ipak ostao trag ovog djelovanja koje je išlo za kidanjem svih veza na Dravi od 1918. do 1924. Ovi dokumenti govore da Beograd vojskom i žandarmerijom izvanredno strogo i stalno kontrolira novu granicu i strogo pazi na sve što se na njoj zbiva, onemogućavajući normalne i uobičajene odnose između susjednih država.

Stvaranjem samostalne Hrvatske ponovno se pokazuje mnoštvo zajedničkih interesa za oba naroda, a i za Hrvate u Mađarskoj i Mađare u Hrvatskoj, i mislim da će u našem vremenu trebati učiniti velik napor da se razlomljene veze povežu i da se uspostavi suradnja na svim poljima života, među kojima bi povijest trebala imati nemalu ulogu, dakako uz poštovanje svih posebnosti i razlika, pa i onda kada se govori o negativnim događajima. Promađarski banovi s početka dvadesetog stoljeća Khuen Héderváry (ban 1883-1903), Pavao Rauch (1906-1908) i Nikola Tomašić (1909-1910) prikazani su u našoj povijesti kao isključivo negativci, iako su upravo za njihova banovanja izgrađene ili je započeta izgradnja prekrasnih i važnih kulturnih zgrada u Zagrebu i načinjeni su mnogi vrlo dobri zakoni i uredbe. Treba dakle revalorizirati povijest, a to se ne može učiniti pojedinačnim, već samo zajedničkim naporima svih ljudi dobre volje, te mislim da su u Hrvatskoj Ante Sekulić i Juraj Lončarević započeli s ovim pokušajima,² a vjerojatno ima sličnih nastojanja i u mađarskoj historiografiji.

Ja kao povjesničar želim u tom dugotrajnom procesu pomaknuti jedan mali kamen sa zatrpanog ulaza hrvatsko-mađarske stoljetne suradnje, želeći govoriti o onome što je raskinuto i o načinima na koje je raskinuto, upućujući apel da se otvore dugoročni projekti koji će dokumentirano obraditi sva zbivanja.

1. Vrijeme Države SHS. Osnivanje Narodnog vijeća 14. X. i prekid državotvornih veza s Ugarskom i Austrijom 29. X. 1918. To je vrijeme raspadanja vojnog sistema komandanta za Balkan maršala Hermana Kaeveša von Kocvesshaza i povlačenja vojnika mađarske narodnosti na mađarski teritorij. Pokušaj međudržavnog priznanja uspostavljanjem poslanstva Hrvatske u Budimpešti (dr. Marko Petrović) i mađarskog izaslanika u Zagreb (Gyula Gombos). Pokušaj uspostavljanja gospodarskih veza i gospodarske suradnje. Istodobno s ovim pokušajem odozgo u bazi se pljačkaju posjedi mađarskih državljana (veleposjednika, trgovaca, činovnika), koji zbog toga napuštaju Hrvatsku. Ova revolucionarna situacija izazvana je umjetno od lokalnih Srba, uglavnom preko povratnika iz Oktobarske revolucije, koji iskorištavaju socijalno nezadovoljstvo naroda, a u tom je vremenu započeo i proces koji je pretvorio želju Hrvata da se ujedine u jednu južnoslavensku državu u želju Srba da sve krajeve gdje oni žive priključe Srbiji u kojoj će oni zadržati za sebe sve vodeće pozicije.

2. I. XII. 1918. do III. 1919. Istovrsni nemiri u Međimurju i njegovo jednostrano prisvajanje od strane Kraljevine SHS, kao i prisvajanje Vojvodine i okupacija Baranje izaziva reakciju Mađara zbog kidanja teritorija. Mađari ne žele nikakvu suradnju s novostvorenim Kraljevstvom SHS Petra Karađorđevića, utoliko više što se nastavlja pljačka imanja mađarskih državljana i njihov odlazak. Prometni kolaps u Hrvatskoj se

² Ante Sekulić, Hrvati iz južnougarskih područja u godinama od 1918. do 1920. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, 26, Zagreb 1993, 249-254., Juraj Lončarević, Hrvati u Mađarskoj i Trianonski ugovor, Zagreb 1993.

produžuje, ali i ublažuje uz pomoć Južnih željeznica, koje počinju surađivati zbog gladnog Beča sa Srbima.

3. III - VII. 1919. Uspostavljanje sovjetske republike Bele Kuna u Mađarskoj. Uz pomoć svog prijatelja Ive Matuzovića, bivšeg podoficira bosanske regimente, Bela Kun nastoji i u Hrvatskoj izazvati socijalnu revoluciju i uspostavu republike te je ova ideja naišla na vrlo plodno tlo među hrvatskim seljaštvom koje je bilo maltretirano od žandarmerije i među vojnicima u Varaždinu i u Osijeku, koji su se pobunili zbog produžavanja ratnog stanja u sjevernoj Hrvatskoj, ali i pokušaja da ih pošalju u gušenje socijalističke revolucije u Mađarskoj. Stoga jugoslavenska vojska u kojoj sve vodeće pozicije imaju Srbi pacificira pobunjene krajeve i pripremljena je za gušenje mađarske revolucije te pripomaže uspostavi režima admirala Horthyja, koji se još 30. X. 1918. pokazao sklon Slavenima, odlučivši im predati ratnu mornaricu. Sjeverna je Hrvatska kroz čitavo vrijeme mađarske republike imala status ratne zone, kako bi se spriječile bilo kakve prevratničke ideje hrvatskog naroda pod utjecajem Mađara, pa je uvedena stroga cenzura poštanske i telegrafskog prometa.

4. Od polovine 1919. do kraja 1920. godine. Trianonski ugovor je potpisan 4. VI. 1920. uz mnogo teškoća i optuživanja. Granica između Mađarske i Jugoslavije nije još utvrđena na cijeloj dužini. Iskorištavajući položaj pobjednika nad pobijeđenima Srbija u okupiranoj Baranji i Vojvodini provodi teror nad pučanstvom nesrpske narodnosti, iskoristivši i dio socijalista koji su pred Hortyjevom progonom zatražili barem privremeno utočište u jugoslavenskim zemljama. Seljačko pučanstvo mađarske narodnosti u Hrvatskoj nema izbornu pravu na ustavotvornim izborima u studenom 1920., a oni nemaju pravu ni na zemlju kod primjene agrarne reforme, jer Beograd očekuje da oni optiraju u Mađarsku i da napuste Hrvatsku. Nema slobodne trgovine, kretanje se onemogućava i sprečava.

5. 1921-1924. Granica je zatvorena za sav gospodarski i kulturni promet, a to izaziva silne stresove i prestrukturiranja u mjestima uz Dravu, jer se do 1918. upravo na ovom području odvijao intenzivan trgovački život i proizvodnja (Tvornica umjetnih gnojiva Danica u Koprivnici opskrbljivala je gnojivom cijelo područje do Budimpešte). Gradovi Varaždin, Čakovec, Koprivnica, Virovitica, Našice, Osijek izloženi su zanemarivanju i osiromašenju na dva načina: 1. Zbog kidanja četiriju željezničkih veza s Mađarskom (Virovitica-Barcs, Mikloš-Orahovica-Našice, Pečuh-Donji Miholjac izgrađene 1911. i Osijek-Villany) kada jedina željeznička veza iz Hrvatske prema Mađarskoj ostaje Koprivnica-Gyekenés na kojoj je promet putnika i roba ne samo strogo kontroliran već također sveden na najmanju moguću mjeru. 2. Nema trgovačkog ugovora sve do 1924. odnosno do 1929. pa je granica stvarno gotovo zatvorena. 3. Žandarmerijska kontrola ljudi i pošte je tako velika, a nesnošljivost prema strancima tako očita da su se samo najhrabriji Hrvati usuđivali uspostavljati bilo kakve veze s mađarskim stanovništvom s one strane Drave. Upravo zbog ovog "zarobljavanja" i stalnog žandarmerijskog pritiska područje Podravine i Slavonije postaje najbolji teren za širenje ideja Stjepana Radića, nakon što je 1921. propao pokušaj uspostavljanja Habsburške dinastije, odnosno Karla IV. na prostorima Mađarske. Pokušaj ove restauracije podržali su i mnogobrojni bivši hrvatski časnici i vojnici duboko razočarani postupanjem velikosrba prema Hrvatima, koji su lišavani svakog uglednijeg položaja a i sudjelovanja u agrarnoj reformi. U 1923. stanovništvo sjeverne Hrvatske je već cijelo glasovalo za Stjepana

Radića, čija Seljačka stranka postaje najjača u Hrvatskoj. Kako bi si osigurao sjevernu granicu, režim kolonizira solunske dobrovoljce i Srbe na veleposjedima zahvaćenim agrarnom reformom. No ovaj postupak nije mogao biti primijenjen na području Prekodravlja (Gola, Ždala, Repaš) i Međimurja, gdje postoji i suha granica. Mađarski vlak koji presijeca ovo područje zaključava se na ulazu u jugoslavenski teritorij i u njega Jugoslaveni nemaju ulaz, što im silno otežava život, jer ostaju odsječeni od gradova u kojima su bili naviknuti kupovati.

2.

U svojim memoarima grof Mihaly Karolyi navodi da bi Mađarska mnogo bolje prošla da se sporazumjela i da je surađivala s Hrvatima 1917. godine. Zbog ustrojenja Mađara na šovinističkom mađaronstvu i nepriznavanju hrvatske narodnosti, Hrvati su se okrenuli Srbima, koji su ih u to vrijeme nazivali braćom, obećavajući im sve najbolje, a osobito punu ravnopravnost.³ Da su Mađari u to vrijeme pristali na trijalizam, i da su to proveli prije sloma Austro-Ugarske Monarhije, vjerojatno se ne bi slomila ni dualistička monarhija na tako grozan način i Mađari ne bi bili otrgnuti od Rijeke, koja je za njih značila najkraći i najbolji izlaz u svijet, te su izvanredno mnogo uložili u njezinu izgradnju i uređivanje. Još na pragu sloma, u rujnu 1918. Tisza je posjetio Zagreb, Slunj, Bihać i Zadar kao vladarev opunomoćenik te je ne shvaćajući da su se vremena od banovanja Khuena Hédervárya promijenila svojim izazovnim i zapovjedničkim držanjem izazvao ogorčenje hrvatskog činovništva, koje je već bilo preparirano radom hrvatske-srpske koalicije. Proglas cara Karla VI. 17. listopada 1918. da se Austrija treba pretvoriti u saveznu državu stigao je prekasno, jer su destruktivne sile već uzele prevelikog maha.

Kratkom životu Države SHS od 29. listopada do 1. prosinca 1918. posvećuje se tek u novije vrijeme veća pozornost 29. X. 1918. stvorena je država sa svim atributima države osim međunarodnog priznanja. Ona je stvorena na legitimitetu Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije koja je bila subjekt sustava na kojemu se zasnivala Austro-Ugarska Monarhija, ali i na odredbama 14 Wilsonovih točaka o samoodređenju. Bila je to država koja je trebala živjeti i saživjeti s narodom.⁴

Ova je država stvorena u vremenu kada je četverogodišnji rat stvorio u zemlji i veliku bijedu i nezadovoljstvo, te se pod utjecajem izgubljenih bitaka stvarala na umjetan način klima nezadovoljstva koje se usmjeravalo prema Mađarskoj i prema Austriji, pogotovo stoga što su Austrijanci i Mađari imali i veće veleposjede u sjevernoj Hrvatskoj. Možda je samo ovaj sadašnji rat usporediv s pustošenjem dvoraca, salaša i gospodarskih zgrada veleposjeda od kojeg se njihovi vlasnici nisu ni mogli oporaviti, jer su ubrzo posjedi znatno smanjeni agrarnom reformom. Neki veleposjednici pokušali su spasiti svoju imovinu otpremom u Mađarsku. Tako su grofovi Jankovići suhopoljski i netečki htjeli otpremiti svoje blago i žito u jesen 1918. u Mađarsku, ali je to spriječeno ne samo odlukom mjesnog odbora Narodnog vijeća već i odredom srpske vojske koji je

³ Mihaly Karolyi, *Vjera bez iluzija*, Zagreb 1982, 94, 107.

⁴ 22. svibnja 1992. održan je u Zagrebu okrugli stol "Država Slovenaca, Hrvata i Srba", radovi kojega su objavljeni u *Radovima Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 26, 1993.

došao preko Srijema i Baranje, te kod Barcsa počeo vraćati sve što nije bilo posve mađarsko u zemlju, iako još nije Hrvatska ni ušla u jugoslavensku državu.⁵ Narodno vijeće u Zagrebu nije uspjelo zaustaviti ni pljačku koja je započela u studenome 1918. dosegavši vrhunac upravo u to vrijeme.⁶ Opljačkani su gotovo svi veleposjedi u okolici Osijeka, a posjedu udovice pl. Cseh u Erdutu nančena je šteta od tri milijuna kruna. Vlastelinski činovnici, uglavnom Mađari, osobito su bili izloženi maltretiranju i pljački, pa su mnogi napustili Hrvatsku osjećajući da su tu ugroženi i oni i njihove obitelji, a neki su i ubijeni.

Već je Pravilnikom nadležnost Narodnog vijeća, kao političkog predstavništva južnoslavenskih naroda u Austro-Ugarskoj Monarhiji, osnovanog u prvom dijelu listopada 1918., obuhvatila Slovence, Hrvate i Srbe koji žive u Hrvatskoj-Slavoniji s Rijekom, Dalmaciji, Bosni-Hercegovini, Istri, Trstu, Kranjskoj, Goričkoj, Štajerskoj, Koruškoj, Bačkoj, Banatu, Baranji, Međimurju i po ostalim krajevima jugozapadne Ugarske.⁷ Međutim ova država u nastajanju nije se mogla srediti zbog stvaranja posebnog predrevolucionarnog raspoloženja, niti je mogla obuhvatiti cijeli planirani teritorij zbog utjecaja i rada hrvatsko-srpske koalicije iza koje su stajali Srbi radikali koji su težili stvaranju velike Srbije. U studenome stvoreno Narodno vijeće za Vojvodinu izdvaja iz nadležnosti Narodnog vijeća u Zagrebu Baranju, Bačku, Banat, pa čak i Srijem, Ugarska država u propadanju i Država Slovenaca, Hrvata i Srba u nastajanju počele su se jednakim intenzitetom cijepati, a najveća pobjednička snaga Beograd, podržan Antantinim interesima privlačio je Srbe razasute po cijeloj Monarhiji i činio od njih udarnu snagu koja nije birala sredstva za ostvarenje velike Srbije. Hrvatski je sabor 29. listopada 1918. proglasio osamostaljenje Države SHS i prekid svih veza s kraljevinom Ugarskom i carevinom Austrijom, proglasivši utrnulom i Hrvatsko-ugarsku nagodbu iz 1867. godine.⁸ Sabor je istog dana zaključio zabranu bilo kakvog izvoza živih namirnica u kraljevinu Ugarsku i u novoosnovanu Njemačko-austrijsku državu.⁹ Ovu zabranu bilo je dosta teško provesti, budući da je novac raspadnute monarhije vrijedio na ovim prostorima sve do žigosanja novca koje je izvršeno krajem siječnja 1919. godine, pa se u graničnim područjima Prekodravlja, Međimurja i Baranje razvila verižna trgovina, koja je smionima donosila mnogo koristi.

U početku se činilo da će se red na dravskoj granici brzo uspostaviti i da neće biti većih problema, jer se mađarski i hrvatski narod razlikuju po jeziku i narodnosti. No začudo raskid nije bio lak.

Predsjednik novoproglašene Mađarske Republike grof Mihaly Karoly već je 30. X. uputio pozdravni telegram Narodnom vijeću u Zagreb, čestitavši mu na osamostaljenju i poželjevši dobru suradnju između dva naroda koja su vjekovima surađivala. Središnji

⁵ Josip I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1918-1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjke Oktobarske revolucije kod nas. Arhivski vjesnik 1, Zagreb 1958, 101, 151. Tako je u Virovitici već 24. XI. 1918. došlo stotinu srpskih vojnika, iako još Hrvatska nije podnijela regentu Aleksandru molbu za susjedljenje sa Srbijom.

⁶ Isto, 122, 147 i d.

⁷ Dragoslav Janković, Bogdan Krizman, Građa o stvaranju jugoslavenske države, (Dalje: Građa) Beograd 1964, svezak 1, 332. 8. Građa, svezak 2, 405.

⁸ Isto, 405.

⁹ Isto, 412.

je odbor odgovorio na ovaj telegram iskazavši da je svim građanima u Državi SHS, pa i Mađarima, zajamčena potpuna sigurnost, te da se od Karolya ima zatražiti da se i naši ljudi zaštite u Mađarskoj na isti način.¹⁰ Narodno vijeće je 13. studenoga 1918. imenovalo za svog opunomoćenika u Budimpešti dr. Marka Petrovića.¹¹ Petrovićev je zadatak bio da zastupa "naše gospodarske interese kod mađarske vlade, da bude na zaštiti naših podanika u Mađarskoj i da nas o važnijim momentima informiše".¹² Petrovićeva djelatnost u Budimpešti nije dovoljno istražena, pa bismo tek nakon novih istraživanja mogli dati sud o njegovu pravom radu, ali čini se da je u veljači 1919. kao službenik beogradskog Ministarstva vanjskih poslova bio stavljen u položaj u kojem nije mogao donositi važnije odluke. Analogno tome bilo je i u Zagrebu u studenome uspostavljeno Ugarsko poslanstvo, koje vodi Gombos Gyula. Po mojoj sadanjoj spoznaji Petrovićevo ponašanje bilo je poprilično kruto i on nije prepoznao skretanja koja su lijevala vodu na mlin velikosrpskoj ideji o stvaranju velike Srbije. Naime on 25. studenoga 1918., dakle upravo na dan kada se u Novom Sadu održava velika skupština koja proglašava odcjepljenje Bačke, Banata i Baranje od Ugarske i njihovo priključenje Državi SHS, odnosno "Srbiji"¹³ podržava namjeru da se priključi demaršu rumunjskog i čehoslovačkog poslanika kojom se Mađarskoj osporava pravo vršenja bilo kakvih administrativnih funkcija na području koje etnografski spada u Državu SHS, pri čemu je čakako Međimurje izbilo u prvi plan, jer je srpska vojska već zaposjela područje Baranje, Bačke i Banata. (Bilo je to točka 17. ugovora o primirju, čije je usvajanje uzdržalo položaj M. Karolya koji je onda okrivljen za cijepanje Mađarske.)¹⁴

Najviše problema u odnosima Mađarske i Države SHS izazivala su vojna pitanja. Predsjedništvo Narodnog vijeća SHS zamolilo je već 31. X. 1918. M. Karolya, dakle odmah nakon što je primilo njegov pozdravni telegram da opozove sve mađarske čete iz Jugoslavije, osobito one iz Srijema, obavještavajući ga da mađarske čete u Međimurju čine nasilja te da treba zaštititi tamošnji narod.¹⁵ Zapravo iz raznih drugih dokumenata saznajemo da su nemiri u Međimurju bili izazvani od ubačenih Srbijanaca, koji su onemogućavali normalno funkcioniranje pruge Kotoriba – Nagykanisza i umjetno izazivali nered, a može se naslutiti da su to činili i politički preparirani povratnici-vojnici s područja Rusije. Proglas maršala Hermanna Koevessa von Koevesshaza, komadanta udruženih njemačko-austro-ugarskih snaga na Balkanu, da će ustrijeliti svakoga tko se ogriješ o ugarsku vojsku stvorio je na terenu napetu situaciju, utoliko više što je i hrvatsko domobranstvo osnivanjem prijekih sudova željelo steći status službene vojne sile Države SHS, pa su se Mađari počeli osjećati vrlo nesigurno, osobito kada je odsječni savjetnik zemaljske vlade Konstantin Rojčević 30. listopada preuzeo grad Rijeku kao povjerenik.¹⁶ Budući da se već počelo otvoreno naglašavati da je konačni cilj nove države da stupi u zajedničku državu sa Srbijom i Crnom Gorom, 31. listopada upućen je

¹⁰ Hrvatski državni arhiv, Narodno vijeće SHS, (Dalje: HDA, NV SHS) kut. 4, br. 2 od 31. X. 1918.

¹¹ Isto, kut. 2, br. 164 od 13. XI. 1918.

¹² Isto, kut. 3. Opći spisi, 76 od 9. I. 1919.

¹³ Sekulić, n.dj., 253.

¹⁴ HDA, NV SHS, kut. 2, 450 od 25. XI. 1918.

¹⁵ Isto, kut. 4, 3 od 31. X. 1918.

¹⁶ Grada, 2, str. 422.

telegram vladama savezničkih država da se nova država ne nalazi u ratnom stanju s aliiranim državama, već da ih smatra prijateljskima. Ova je odluka dakako izazvala ubrzano povlačenje mađarskih i austrijskih vojnika koji su se počeli osjećati nesigurno i na teritoriju Hrvatske i Dalmacije, a izlazak vojnika slavenske nacionalnosti iz vojnih formacija, kao i pridolazak srpskih vojnika u sjevernu Hrvatsku u studenome 1918., ubrzao je raspadanje dotadanjeg vojnog sustava.

10. studenoga 1918. održan je u Zagrebu sastanak vojnog izaslanika mađarskog Narodnog vijeća i mađarske Narodne vlade Gyule Gombosa, koji je ujedno bio i član Mađarskog poslanstva u Zagrebu, s povjerenikom narodne obrane Narodnog vijeća SHS dr. Matom Drinkovićem. Mađarski je predstavnik inzistirao na oslobađanju mađarskih časnika, interniranih zajedno s generalom Sarkotićem u Zagrebu, zalažući se za neometan povratak Kevesovih vojnika kućama u Mađarsku, ali se raspravljalo i o situaciji u Međimurju te o privremenom zadržavanju mađarskog osoblja na željeznicama u Državi SHS.

Pitanje željeznica i prometa na prugama bilo je vrlo važno. "Proglasa" Predsjedništva Narodnog vijeća SHS od 26. listopada 1918., kojim se pozivalo stanovništvo da ne oštećuje željezničke uređaje i da ne napada željezničke činovnike očito se nitko nije pridržavao, što upućuje na jačanje destruktivnih snaga, koje su svim silama nastojale da onemoguće normalno funkcioniranje samostalne hrvatske države, pa su osobito jaki napadi na željezničku prugu bili između Okučana i Novc Gradiške.¹⁷ Povjerenik vlade Narodnog vijeća za željeznice Većeslav Wilder je rekao da se sa željeznice neće otpuštati Mađari samo zato što su Mađari, jer su mnogi od njih upravo u ovo teško vrijeme izvanrednim zalaganjem obavili važan posao. Wilder izjavljuje: "Mađarska država bit će naša susjeda (...) S tom novom Ugarskom nadamo se i želimo živjeti u miru kao dobri susjedi."¹⁸ Čini se da je na sastanku 10. studenoga 1918. ugovoreno uspostavljanje željezničke, parobrodarske, poštanske, telefonske i telegrafске veze, a govoreno je i o poduzećima koja posluju na teritoriju obiju država.¹⁹ U studenome su Mađari još mislili da će njihovi stručnjaci nastaviti i gradnju željeznice Ogulin Knin, ne vjerujući da bi moglo doći do posvemašnjeg kidanja višestoljetnih veza između dva susjedna naroda.²⁰ Međutim opasnost službe za Mađare na željeznicama, gdje se skidaju svi mađarski znakovi i vješaju hrvatske ili srpske zastave, bila je tako golema da se većina do kraja godine odlučila na povlačenje u Mađarsku, jer čini se da prijedlog Ugarskog poslanstva o sporazumu za željezničke i druge namještene mađarske narodnosti koji su u državnim službama nije bio dobro prihvaćen, pogotovo kada je u Budimpešti došlo do napada mađarskih željezničara na direktora jugoslavenskih željeznica Mašircvića, koji je htio u Budimpešti posuditi vagone za održavanje prometa u Srijemu.²¹ Zbog naglog odlaska željezničkog osoblja iz Hrvatske koji je zatim uslijedio, a i zbog nestašice vagona, promet na željeznicama je gotovo posve zaustavljen utoliko više što ni Talijani ne

¹⁷ HDA, NV SHS, kut. 5, 29 od 26. X. 1918.

¹⁸ Mira Kolar-Dimitrijević, *Gospodarsko-socijalni rad narodne vlade Narodnog vijeća Države SHS 1918. godine*. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, 26, 1993, 214.

¹⁹ HDA, NV SHS, kut. 4, 22 i 23. od 10 XI. 1918.

²⁰ Isto, kut. 2, 218 od 15. XI. 1918.

²¹ Isto, kut. 2, 188 od 13. XI. i 457. od 24. XI. 1918.

dopuštaju promet na najvažnijoj pruzi Zagreb – Sušak. Samo tri dana poslije sastanka u Zagrebu Lajoš Krepuski, inspektor državnih željeznica, moli preko Ugarskog poslanstva u Zagrebu zaštitu da se povuče u Mađarsku,²² iako se čulo da željeznička mreža Hrvatske bez priključka na mađarske državne željeznice izgleda kao "truplo bez glave".²³ Međimurska situacija i rezolucija Velike narodne skupštine u Novom Sadu u studenome 1918. o priključenju Banata, Bačke i Baranje Srbiji značila je samo dolijevanje ulja na vatru, a mađarski se promet lomio brzo i nezaustavljivo s lomljenjem države.

Obustavljen je i rad Dunavskoga parobrodarskoga društva. Plovidba Dunavom, Savom i Dravom do raspada Austro-Ugarske Monarhije bila je prava žila kucavica. Prvog studenoga ovo je društvo imalo u porječju Dunava 134 parna broda, 797 željezničkih šleпова, 217 pontona i 10 drugih brodova.²⁴ Trinaestog je studenoga i Hrvatsko-slavonsko ministarstvo u Budimpešti izvijestilo Narodno vijeće u Zagrebu da je likvidiralo svoje poslove, što je značilo još veće i ubrzanije udaljavanje Hrvata od Mađara i preuzimanje svih funkcija od strane Ministarstva vanjskih poslova u Beogradu, dakle u treće ruke,²⁵ iako dr. Marko Petrović obavlja svoju funkciju još vrlo kratko, jer sve poslove već u prosincu 1918. preuzima predstavnik ovog ministarstva. Već 19. studenoga se raspravlja u Budimpešti o podjeli željezničkog materijala između Hrvatske i Ugarske, pa je i utanačenje i uređenje prometa između Mađarske i područja pod vlašću Narodnog vijeća SHS u Zagrebu od 12. XII. 1918. bespredmetno, jer ga sklapa izaslanik Narodnog vijeća SHS i mađarski ministar trgovine,²⁶ a sve međunarodne poslove poslije 1. XII. 1918. preuzima Ministarstvo za vanjske poslove u Beogradu, pa su oni, nakon priključenja Bačke, Banata i Baranje i Međimurja novom Kraljevstvu SHS u odnosu na Mađarsku svedeni na najmanji opseg.

Na odlazak se odlučuju i činovnici mađarske narodnosti. U Bosni i Hercegovini Glavni je odbog Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu zaključio 9. XII. 1918. da se zamole samo vlade Čehoslovačke Republike i Poljske da činovnici njihove narodnosti ostanu u službi dok to budu zahtijevale potrebe. O Mađarima tu nema riječi, iako su oni i kapitalom i personalno bili vrlo jako angažirani u Bosni.²⁷

Naime Narodno vijeće je izdalo nekoliko uredbi koje su posve očito bile usmjerene protiv trgovaca i industrijalaca stranog državljanstva. Dr. Đuro Šurmin je kao povjerenik trgovine i obrta Narodnog vijeća već 2. studenoga 1918. zaustavio svaki izvoz iz zemlje bez izvoznica, a istodobno je donio i odluku da sve tvornice koje posluju u Hrvatskoj moraju u njoj imati i sjedište, jer će inače biti nacionalizirane.²⁸ Iako je ovaj rok kasnije nešto produžen, on je ipak jasno upućivao na tendenciju da se iz jugoslavenske privrede ukloni mađarski utjecaj, jer su Mađari imali vrlo velike kapitale ugrađene u hrvatsku privredu.

²² Isto, kut. 2, 189 od 13. XI. 1918.

²³ Kolar-Dimitrijević, *Gospodarsko-socijalni rad*, n.dj., 215.

²⁴ Isto.

²⁵ HDA, NV SHS, kut. 2, 859 od 13. XI. 1918.

²⁶ Isto, kut. 4, br. 871 od 14. XII. 1918.

²⁷ Isto, kut. 4, br. 897 od 9. XII. 1918.

²⁸ Kolar-Dimitrijević, *Gospodarsko-socijalni rad*, n.dj., 212.

3.

Ujedinjenje i stvaranje Kraljevine SHS, koje su neki nazivali i prevratom doista je provedeno na krajnje neuobičajen način i nikada nije bilo potvrđeno od Hrvatskog sabora. Pobuna 53. i 25. pješačke pukovnije u Zagrebu 5. prosinca 1918. koje su zahtjevale republiku ugušena je veoma krvavo od mornaričkog odreda, pruživši mogućnost Vrhovnoj komandi srpske vojske da uputi svoje jedinice u sva osjetljiva područja Hrvatske.²⁹ Osnovana je Srpska vojna misija u Zagrebu kojoj je bio zadatak reorganizacija stare vojske, a ta se reorganizacija sastojala u stvaranju vojske u kojoj su dominirali članovi jugoslavenskih legija. Ova je vojska vrlo uspješno surađivala s državnom policijom (žandarima), i obje formacije su si postavile kao glavni zadatak da zatvore hrvatsko- mađarsku granicu na Dravi, nerijetko se koristeći batinama, pa čak i pucnjem po narodu.³⁰ Primjenom ovih metoda a iz raznoraznih razloga šume su se počele puniti naoružanim bjeguncima, koji su željeli republiku, a možda i povrat na staro stanje Austro- Ugarske Monarhije. Predsjednik Narodnog vijeća u Varaždinu dr. Hinko Krizman telefonirao je 5. XII. 1918. otvoreno da se pošalje jedan odred srpske vojske ili jedan odred jugoslavenske legije u Varaždin, ali ističe kao razlog jačanje boljševičkih elemenata, a ne republikansko ili neko drugo osjećanje.³¹ Tako je npr. već 12. prosinca 1918. i u Koprivnici bilo 70 srbijanskih vojnika, a sličnu posadu su dobila i druga mjesta uz Dravu.³² Vrlo je dramatična situacija bila u Međimurju, gdje su započeli nemiri koji su imali i socijalni i nacionalni karakter i koji su započeli pljačkanjem kuća židovskih trgovaca koji su uglavnom govorili mađarski i njemački, a 4. studenoga je opljačkan dvorac Eugena grofa Festetića. Revolucija je od klase ubrzo dobila nacionalne oznake, jer su i mađarski mornari i vojnici, koji su se preplašeni slavenofilijom povlačili prema sjeveru, promijenili stav prema ljudima koji su ih počeli vrijeđati i koji im nisu htjeli dati ni hrane ni odjeće, pa je ulazak tzv. narodne vojske, sastavljene od dijelova nekih već raspadnutih pukovnija, ali i projugoslavenski raspoloženih mornara, uslijedio tek 24. prosinca 1918., odgađan zbog sukoba na Jelačićevu trgu 5. XII. 1918. Mađarske trupe pod vodstvom pukovnika Kuhna i majora Gyorya uzmaknule su prema Muri, Kotoribi i Murskom Središću, a kotarski predstojnik Gyomerey u Čakovcu je izjavio da je ovo preuzimanje Međimurja protuzakonito, jer je već sklopljeno primirje između Antante i Mađarske.³³ Posve je razumljivo da se u takvim uvjetima s mađarskom vojskom povukao i veći dio Mađara civila i gotovo svi činovnici.

Srpska komanda je osobitu pozornost usmjerila na Dravu i područje oko Barcsa želeći prekinuti svaki protok robe i informacija. Ne samo za verižnu i nezakonitu trgovinu već i za izjašnjavanje za republiku potpukovnik Pero Teslić je u Bjelovaru

²⁹ Građa, 2, str. 691.

³⁰ M. Kolar-Dimitrijević, *Prekodravlje od srednjeg vijeka do pariške mirovne konferencije*. Podravski zbornik, 1988, 88., te *Ista, Ante Trumbić i borba za dravsku granicu na pariškoj mirovnoj konferenciji*. Život i djelo Ante Trumbića. Prilozi sa znanstvenog skupa, Zagreb 1991., 91-103.

³¹ Građa 2, 707.

³² Dragutin Feletar, *Koprivnički događaji od 1918. do 1920. godine*. Studije i radovi o Podravini, Čakovec 1982, 204.

³³ Rudolf Horvat, *Međimurje*, Zagreb 1944, 283, 288; Vladimir Kapun, *Međimurje 1918.*, Čakovec 1982. razne stranice.

kažnjavao u prosincu 1918. ljude s 25 batina, pa je takav postupak prema stanovništvu u Rači, Goli i drugdje izazvao veliku buru među članovima Hrvatske pučke seljačke stranke Stjepana Radića.³⁴

Proглаšenje Kraljevstva SHS očito je zaoštrilo odnos prema mađarskim državljanima. Oko Božića 1918. natporučnik dr. Đuro Kulčar obišao je Slavoniju pa u svom izvještaju navodi da se Židovi sele, a što se tiče željeznica sumnjiči mađarske službenike na željeznici da progaraју kotlove lokomotiva uzimajući premalo robe i da namjerice prave kašakšnjenja, te otvoreno zahtijeva da se što više zaposle na željeznici domaći ljudi.³⁵

4.

Prilike u 1919. odvijale su se u uvjetima mirovnih ugovora u Parizu, ali zbog postojanja sovjetske mađarske republike Bele Kuna od 21. III. do 1. VIII. 1919., Mađara nema na pregovorima, pa je i Kraljevstvu SHS bilo lakše da pregovara o svojim sjevernim granicama, pogotovo stoga što je pitanje Međimurja već bilo riješeno primjenom etničkog principa, a srpska je vojska dobila odobrenje Francheta d'Espereya po toč. 17. ugovora o primirju da zaposjedne Baranju zbog ondje nastalih nereda. Pogranično područje uz Dravu još je vrlo nemirno i puno zelenog kadra, bivših vojnika koji bježe od novog vojačenja, odnosno koji se boje novog režima, jer su sudjelovali u ratu na Drini ili iz drugih razloga. Bacanje revolucionarnih letaka iz mađarskih aviona u proljeće 1919. izazvalo je veliko uznemirenje među Hrvatima, ali je žandarmerija ubrzo ugušila svaku pomisao na uspostavu republike. Mađarska revolucija je zapravo i pružila vlasti priliku da razgradi sve veze između Hrvatske i Mađarske, pa je štrajk u proljeće 1919. iskorišten da se zatraži da se i ono malo mađarskih željezničara protjera iz zemlje.³⁶ U Zagrebu se čak pričalo da je u Gyekenyešu naoružano 200 mađarskih željezničara, koji bi zajedno s boljševicima trebali upasti u Hrvatsku.³⁷ Usprkos presiji 21. srpnja 1919. organiziran je u Hrvatskoj veliki štrajk u znak protesta protiv oružane intervencije jugoslavenske vojske u Mađarskoj, pa iako je ovaj istup imao socijaldemokratski karakter, ne treba zanemariti ni druge njegove uzroke. A to je najbolje vidljivo iz iskaza optuženih za vojničke pobune u Varaždinu i u Osijeku koje su ugušene u srpnju 1919. i koje su imale izvesti prevrat u Hrvatskoj.³⁸

Vrhovno vijeće Antante je 26. studenoga 1919. priznalo Horthyjev režim, tražeći da Horthy svakom mađarskom državljaninu osigura građanska prava, podrazumijevajući i slobodu štampe, okupljanja i govora, kao i opće i tajno pravo glasa, zasnovano na demokratskim odnosima. Većina ovih obveza nije nikada ispunjena, kao što na drugoj strani ni u Kraljevstvu SHS nije uvedena demokracija, pa su se vlade obiju država na

³⁴ Bosiljka Janjатовić, Represija spram hrvatskih seljaka. Časopis za suvremenu povijest, 1993. br. 1, str. 30, 33.

³⁵ Vidmar, Prilozi, I, 172.

³⁶ J. Vidmar, Prilozi građi za historiju radničkog pokreta i KPJ 1919. godine. Arhivski vjesnik 2, 1959, 76-77, 109.

³⁷ Isto, 103.

³⁸ Stanislava Koprivica-Oštrić, Vojnička pobuna u Varaždinu 1919. Povijesni prilozi 2, Zagreb 1983, 63-94.

kraju posve dobro razumjele i sporazumjele, radeći obje na isti ili sličan način prema strancima.

5.

Pitanje mađarskih granica riješeno je tako da je uzeta statistika iz 1910. i na temelju toga sastavljen mirovni ugovor, ali je neke stvari trebalo utvrditi direktno na terenu. Kad je tekst ovog bio gotov, Clemenceau je pozvao mađarsku vladu da pošalje svoje opunomoćenike u Pariz. Nakon duljeg oklijevanja ova je poslala u siječnju 1902. dobro pripremljenu delegaciju pod vodstvom grofa Alberta Apponyija, te je ova u veljači 1920. zatražila da se provede plebiscit, ali je odbijen, te da se granice utvrde na osnovi popisa iz 1910. Mađarska se Trianonskim ugovorom od 4. VI. 1920. morala odreći u korist Kraljevstva SHS velikog dijela teritorija, a uz to je morala platiti golemu retnu odštetu i konačno obrambenu snagu reducirati na 35.000 vojnika sa slabim naoružanjem. Tako oslabljena i opterećena Mađarska nije mogla parirati na bilo koji potez vojnički moćne i vojnički konstituirane jugoslavenske države. Mađarska je vlada tek 15. studenog 1920. ratificirala u svom parlamentu ovaj ugovor, te su svi poslanici na toj sjednici bili u crnom žalobnom odijelu, a na zgradi parlamenta vila se crna zastava. Osim što je dobivala odštetu jugoslavenska je vlada svim sredstvima nastojala da podigne što viši zid između dviju susjednih država i da se drže što slabiji kontakti između stanovništva desne sa stanovništvom lijeve obale. Međutim nije to bilo lako učiniti. Stoljećima su se veze malih ljudi učvršćivale zajedničkim životom na Dravi, a sada, kada se poslije I. svjetskog rata pružila prilika da se na račun ovih veza nešto i zaradi, bilo je vrlo teško ove veze posjeći. Da bi kontrolirala seljake, postavljani su u takva sela najokrutniji žandari koji su narod maltretirali i vrijeđali. U jednom takvom sukobu došlo je čak do ubojstva dvaju žandara i istraga se protegnula sve do 1940., jer narod nije htio otkriti počinitelje. Treba reći da je to područje gdje je bilo mnogo dvovlasnika, tj. mnogi Đelekovčani iz sela kraj Koprivnice imali su svoje vinograde na mađarskoj strani, a sada su mogli do svojih posjeda samo s posebnim iskaznicama.³⁹

6.

Najteže je bilo Hrvatima i Mađarima uz granicu. Zatvaranje niza ustaljenih prijelaza Drave u Legradu, Virovskim Konacima, Barču, Donjem Miholjcu, Valpovu oduzelo je zaradu brojnim ljudima koji su se bavili kirijašenjem, utovarom i istovarom robe. Obustavljen je promet željezničkom prugom u D. Miholjcu i na potezu Virovitica – Barč, a ova zadnja pruga imala je vezu sve do Daruvara, koje je bilo kupalište kamo su Mađari vrlo radi dolazili i dobro se osjećali. Jednako tako su i stanovnici Prekodravlja ostali bez željeznice, jer se nisu smjeli više koristiti Alfeldskom mađarskom željeznicom. Mislim da je kidanje dugogodišnjih uhodanih veza izvršeno u vrlo kratkom vremenu i da je izvršeno na izvanredno grub način.

Inspektor beogradskog ministarstva trgovine i industrije Milivoj Savić poduzimao je sve da mjesta uz Dravu zaostanu, pa je teritorij 20 kilometara od granice imao status

³⁹ Janjatović, n.dj., 38.

granične zone u kojoj nije bilo dopušteno osnivanje novih industrija, a i one koje su se nastajale preseliti bliže Beogradu, uglavnom u zonu od Novog Sada do Beograda su favorizirane, čime se na jedan način osvajao dunavski put za velikosrpsku ideju. Pored toga privrednici i industrijalci uz Dravu nisu mogli dobiti kredite od Narodne banke, pa je zapravo činjeno sve da ova mjesta počnu propadati, što se i dogodilo, a nezadovoljstvo je bilo praćeno njihovim iseljavanjem u prekomorske zemlje ili prema Zagrebu.

Treba istaknuti da su trgovci i industrijalci u gradovima uz Dravu bili najvećim dijelom mađarski Židovi, koji su napustili Mađarsku zbog tamošnjeg izraženog antisemitizma u vrijeme buđenja mađarske nacionalnosti. No oni su i konkurenti srpskim trgovcima pa ih sada i na hrvatskim prostorima pogađa ono od čega su pobjegli iz Rusije, odnosno Mađarske. Židovi su se našli na udaru raznih maltretiranja a budući da zbog svojih poslova moraju često putovati, sumnjiče ih i za unošenje letaka koji su trebali destrukuirati jugoslavensku državu, pa su sve teže i sve rjeđe dobivali putovnice, što je imalo odraz na jačanje krijumčarenja preko Prekodravlja.⁴⁰

Mađarska je krajem 1918. pružila utočište izbjeglim hrvatskim veleposjednicima Tivadaru Batthyanyu iz Ludbrega, Ladislavu Festetiću iz Međimurja, a nakon što su agrarni odbori počeli dijeliti zemlju veleposjednika, sklanjaju se u Mađarsku i brojni sitniji veleposjednici. Kako bi se zaplašili i omeli u želji da se vrate u Hrvatsku, dignut je u zrak u ožujku 1919. prekrasni dvorac "Banski dvori" Festetića kraj Ivanca i time Festetiću nanesena šteta od preko dva milijuna kruna, te je ova porodica posve prekinula veze s Hrvatskom bojeći se za svoj život.⁴¹

7.

Neprijateljsko raspoloženje beogradskih vlasti prema Mađarskoj državi trajalo je mnogo godina. Ovo ponašanje opravdavano je na različite načine, ali je činjenica da je ono bilo vrlo djelotvorno. Na Mađarsku se stalno upozorava kao na zemlju odakle se pokušava provesti restauracija monarhije i uništiti nova jugoslavenska država. U arhivima Zagreba i Beograda mogu se pronaći brojni izvještaji te vrsti u kojima se tjedno podnose izvještaji o stanju na dravskoj granici, a o incidentima se uvijek izrađuju posebni izvještaji i aktiviraju posebne žandarmerijske snage. Kotarski predstojnici su ujedno i šefovi policija, a obično su to velikosrbi koji se vrlo kruto ponašaju na svojem području, pa to ostavlja i tragove u privrednim poslovanjima, jer privreda zahtijeva slobodu djelovanja.

U Mađarsku su se sklonili i mnogi ugledni činovnici zemałjske vlade i županijskih ureda koji su školovanjem, a i obiteljskim vezama bili vezani s Mađarskom i koji su postali krajem 1918. nepoželjni u Hrvatskoj.

Jednako tako sklanjaju se u Mađarsku i brojni oficiri hrvatske narodnosti koji su ostali bez zaposlenja. Pod vodstvom potpukovnika Steve D. Dujića, koji je bio u vezi sa Sarkotićem, zadnjim komandantom Bosne i Hercegovine, okupila se u Mađarskoj skupina od više stotina bivših časnika koji su opremu i hranu dobivali od mađarske vojske. Iako umanjena, ova skupina postoji i 1920, što sve navodi Odjeljenje javne

⁴⁰ Povijesni arhiv Zagreb, (Dalje: PAZ), Ostavština Radić, kut. 17. Pismo iz Beča 16. XII. 1919.

⁴¹ Vidmar, Prilozi, 2, 55.

bezbjednosti ministarstva unutrašnjih djela da kontrolira sve telegrame, pisma i pakete, odnosno da špijunira Hrvate u Mađarskoj, izlažući ih nepodnosivom pritisku i opasnostima.

Ovi postupci su uvijek poošttravani uoči izbora. Tako je uoči izbora za Ustavotvornu skupštinu Vojno ministarstvo iz Beograda 25. listopada 1920. preko Predsjedništva Zemaljske vlade u Zagrebu uputilo svim komesarima željezničke policije, ali i velikim županima, dopis da se na talijanskoj i mađarskoj granici namjerava izazvati incident koji bi omogućio da se na jugoslavenski teritorij ubace iz Mađarske hrvatske legije i da se te formiraju kod Blatnog jezera od vojnih dezertera koji kod Gyekenesza i Legrada prelaze granicu jer se vrlo slabo čuva. Zanimljiva je bojazan Vojnog ministarstva koje piše: "Po prilici 20% stanovništva u Hrvatskoj pripada separatističkoj partiji, i ako je ostatak brojno daleko veći, jest ta manjina ipak jaka, jer je ona većina, koja ujedinjenje iskreno želi indiferentna u toj meri, da bi se u slučaju jednoga prevrata jedva oduprela toj manjini. Toj separatističkoj stranci obećano je od Mađžara u slučaju ujedinjenja sa njima potpuna ravnopravnost."⁴² U 1921. se podnose Zemaljskoj vladi detaljni izvještaji o hrvatskoj revolucionarnoj organizaciji, koja teži za odcjepljenjem Hrvatske od Srbije i užim povezivanjem s Mađarskom i Italijom, te da obje ove države potpomažu hrvatske separatiste. Od ožujke 1921. sjedište komiteta ove organizacije preselilo se iz Beča u Budimpeštu, te je blizina dravskoj granici izazvala paranoično ponašanje beogradskog Ministarstva vanjskih poslova, pa je čak i admiral Horthy bio sumnjičen od jugoslavenske špijunaže da potpomaže akciju Hrvatske revolucionarne organizacije. No po njegovu je nalogu mađarski šef propagande za inozemstvo početkom 1921. naredio da se legija u Zalacgersegu raspusti, što je i učinjeno, pa nije postojalo pomaganje hrvatskih revolucionara od strane mađarske vlade, iako su ih vjerojatno pomagali karlisti i prognani veleposjednici iz Hrvatske.

8.

To je osobito došlo do izražaja 1921. kada je došlo do pokušaja restauracije Habsburgovaca u Mađarskoj, što nije ostalo bez odraza na Hrvate. Bila je poznata vjernost Hrvata Habsburškoj dinastiji, pa je kralj Karlo IV. računao da će mu bivši časnici iz Hrvatske pomoći da se vrati barem na mađarsko prijestolje. Grof Andrasy bio je vođa karlista u Mađarskoj i on je prikupio i nešto bivših hrvatskih oficira, a čini se da je prikupljanje vršeno i u Hrvatskoj, iz čega se izrodio velicizdajnički proces u kojem je Šufflay osuđen na tri i pol godine zatvora, a dr. Ivo Pilar zbog nedostatka dokaza na dva mjeseca uvjetno.⁴³ Očekivanja Karla habsburškog koji je došao u Šopron nisu se ostvarila, jer je Mala antanta, a zapravo vojska Kraljevine SHS razbila slabo naoružane Karlove čete⁴⁴ pa je Mađarski parlament pod pritiskom Jugoslavije izglasao Zakon o skidanju Habsburgovaca s prijestolja, a Karlo je u Baji ukrcao na engleski monitor i preko Beograda otpremljen na otok Madeiru, gdje je i umro. Mađarska je morala platiti

⁴² PAZ, Ostavština Radić, kut. 17. Spis državnog nadodvjetništva br. 1148 od 31. X. 1920.

⁴³ Brodske novine, 32, 13. VIII. 1921. U tom procesu bio je optužen i pravnik dr. Ivo Pilar, autor poznate knjige "Južnoslavensko pitanje" (Pretisak Varaždin 1990).

⁴⁴ Isto, 43, 29. X. 1921.

sve troškove ove akcije, a istodobno su poduzete nove mjere za pacifikaciju područja uz Dravu, jer se pokazalo da seljak nije "pouzdan za našu nacionalnu stvar".⁴⁵ Sumnjičenje hrvatskih seljaka i uopće Hrvata nastanjenih uz Dravu izazvalo je represivne mjere protiv Hrvatske republikanske seljačke stranke Stjepana Radića i njegovo višemjesečno zatvaranje, ali osobito je pogađalo i male seljake uz Dravu, pa seljaci iz Đelekovca nisu smjeli na svoje posjede preko Drave, što je uzrokovalo veliku materijalnu štetu seljacima.⁴⁶ Sve ovo djeluje da su sela oko Koprivnice, osobito ona uz Dravu, listom za Stjepana Radića.

Kontrarevolucija koju provodi Horthy, koji je 31. listopada 1918. predao kao pomorski admiral ratne brodove predstavnicima Narodnog vijeća i koji je na taj način iskazao sklonost suradnji s jugoslavenskom državom, ipak u toj namjeri ne uspijeva, iako je oživljavanje trgovačkih veza sa susjedima za Mađarsku bilo životno važno pitanje, pa je Mađarska imala velikih teškoća dok nije sredila svoje odnose s Austrijom. Najspornija je bila sjeverna granica, tj. granica na Dravi, gdje stalno izbijaju ekscesne situacije koje otežavaju stvaranje boljih odnosa. Stoga i ne začuđuje da Horthy 1921. otkazuje usluge hrvatskim separatistima u Mađarskoj, koji su morali potražiti utočište u Bugarskoj i u Italiji, pa se nakon toga granica ustaljuje i osniva se komisija koja ima raditi na preseljavanju stanovništva koje se izjasnilo za optiranje, tj. za odlazak u svoje matične zemlje. Ovaj je postupak zahvatio čitava sela.⁴⁷ Područje uz Dravu je najosjetljivije za obje zemlje, izvanredno nesigurno za življenje. Izgledi za dobrosusjedske odnose ponovno su prekinuti 1923. s jugoslavenske strane. Naime upravitelj čakovečkog kotara izvjestio je da mađarske straže na granici pomažu Stjepana Radića i šire glasine da će on ako uspije na izborima, odcijepiti Hrvatsku od Jugoslavije i pripojiti je Mađarskoj, da će tada biti nesmetan prijelaz preko granice te da se i Mađari spremaju za rat.⁴⁸ Neprilike su iskrsnule i zbog naloga Lige naroda da srpske čete isprazne polovinu Baranje, koji je proces izvršen vrlo teško i s povlačenjem velikog broja kompromitiranih Baranjaca zbog suradnje s Beogradom ili predsjednikom Baranjske republike slikarom Petrom Dobrovićem.

9.

U svom govoru na sastanku Lige naroda u Lausanni 1923. ministar Ninčić kaže da je Kraljevina SHS dobra sa svima osim s Mađarima, jer oni nisu voljni na lojalno izvršenje odredaba Trianonskog sporazuma, te da toleriraju rad udruženja s nacionalnom tendencijom. Zapravo izvršenje Trianonskog ugovora odgađala je ponajviše Jugoslavija, koja je vrlo teško pristupila ispražnjenju polovine Baranje nakon što je komisija za razgraničenje koja je 1922. radila u Osijeku, a 1923. u Barsu pod vodstvom engleskog pukovnika Creeja završila rad i utvrdila granicu između dviju država.

⁴⁵ Isto, 44, 5. XI. 1921. Kraj Habsburškoj komediji.

⁴⁶ Slobodni dom, 48, 28. XI. 1921. Pitanje seljačkog naroda i seljačka svijest. Pismo slikara Stjepana Viriusa iz Gjelekovca 18. XI. 1921.

⁴⁷ Hrvatski list, (Osijek), 114, 20. V. 1922. Međusobno preseljavanje.

⁴⁸ Arhiv Instituta za suvremenu povijest, zbirka XXI, kut. 9, br. 634. Povjerenik za Međimurje u Čakovcu, br. 65 Prs/7. II. 1923.

Ninčić je rekao u Lausanni: "Svojim držanjem prema susjedima ne pokazuje se u Mađarskoj dobra volja za uspostavljanje boljih odnosa. Nitko od naših državljana tko pređe u Mađarsku svojim privatnim poslom nije siguran da li će iz nje i izići."⁴⁹ Međutim da bi Mađarska dobila zajam, trebala je odobrenje komisije za reparacije. I dok su Engleska i Italija podržavale davanje zajma, Francuska se protivila, te Ninčić kaže: "Nitko ne može biti protiv privrednog oporavljanja Mađarske. Ni mi nismo protiv toga, ali kad se rješava o jednom važnom pitanju, kojim se predviđa mogućnost zajma za Mađarsku, ne smije se gubiti iz vida na osnovu svega što se zna o radu i politici mađarske vlade, da taj zajam može poslužiti ne za konsolidovanje odnosa u Srednjoj Evropi, već da se ta sredstva upotrebe da se ti odnosi poremete i mir u Srednjoj Evropi ugrozi." Iako je 13. ožujka 1920. s Mađarskom potpisan kompenzacijski ugovor, nije se on pretvorio u stalan trgovački ugovor kako se moglo očekivati, već su se zbog loših odnosa prekinule i one veze koje su se počele razvijati.

Ipak od 1924. obje strane rade na međusobnom zbliženju. Mađarska je još od 1922. bila članica Lige naroda i članice Male antante nisu se suprotstavile njezinu primanju. U 1924. je sklopljeno više tehničko-pravnih konvencija, a u Mađarsku je upućen novi jugoslavenski poslanik, jer dotadašnji nije uspješno djelovao na mađarsko-jugoslavenskom zbližavanju. Budući da je usprkos jugoslavenskom i francuskom protivljenju Mađarska dobila zajam, njezina je privreda doživjela polet, a Betlenova vlada je imala sve veće povjerenje, jer je vodila vrlo aktivnu unutrašnju politiku. No veze s Mađarskom su se otegle, jer je prilikom Radićeva zatvaranja 1924. pronađen kod njega jedan nacrt ugovora koji je bio sklopljen s jednim mađarskim diplomatom, pa su opet pregovori zapali u krizu. S raznim i većim napetostima dočekala se tako i 1926., kada je 24. srpnja 1926. potpisan trgovački ugovor, te pet konvencija, među kojima je bila i konvencija o ekstradiciji političkih krivaca, o pograničnom prometu itd., ali je ratifikacija ovih konvencija izvršena tek 8. studenoga 1929. godinu s time da nije postojalo pravo nastanjivanja mađarskih državljana na prostoru Jugoslavije. Prema tome ni Horihyjev govor održan u kolovozu 1926. prilikom proslave 400-godišnjice mohačke bitke u kojem je ponudio dobrosusjedске i prijateljske odnose s Jugoslavijom, nije pridonio smanjivanju napetosti koje su se iz raznoraznih razloga produžavale i dalje, pa je i dalje bilo teško i Hrvatima i Mađarima živjeti uz dravsku granicu, a veze hrvatskih i mađarskih sela su i dalje bile slabe i održavale su se s vrlo velikim naporima.⁵⁰

10.

Susjedni narodi moraju živjeti ne samo u dobrosusjedskim odnosima već treba i da surađuju, trguju, izmjenjuju kulturna dostignuća i da se na taj način što uspješnije uklope u ujedinjeni svijet. Svaka isključivost, a osobito ona vjerskog, klasnog, nacionalnog podrijetla otežava ili onemogućuje suradnju i stvara mnogo zle krvi. Svi su ljudi rođeni za stvaranje i uživanje dobara ovog svijeta, a ne za ubijanje i sprečavanje

⁴⁹ Hrvatski list, 135, 10. VI. 1923. Ekspozice ministra dr. Ninčića o vanjskoj politici.

⁵⁰ Šandor Mesaroš, Položaj Mađara u Vojvodini 1918-1929., Novi Sad 1981, 243-245; Boško Đorđević, Pregled ugovorne trgovinske politike od osnivanja Države Srba, Hrvata i Slovenaca do rata 1941. godine, Zagreb 1960, 18-20.

njegovanja međusobnih veza. Austro-Ugarska je bila mnogonacionalna država, ali nije znala iskoristiti visok stupanj integracije za uspostavljanje suživota raznih naroda na njezinu području, iako je do toga bio samo jedan korak. Razgrađujuće sile bile su očito jače i poslije I. svjetskog rata iz bečkog i budimpeštanskog centra one su se preselile u Prag i Beograd. Pri tome su dakako u najvećoj mjeri stradali pripadnici onih naroda koji su se našli na području druge novostvorene države, pa je to pogadalo Nijemce, Mađare, Albance, ali i Hrvate u jugoslavenskoj državi, jer su bili kao narod, koji je vjekovima dosta uspješno surađivao s Nijemcima i Mađarima u okviru Austro-Ugarske Monarhije, izvrgnuti strašnom pritisku velikosrba koji su im negirali svaku nacionalnu posebnost.

Ovaj rad pokazuje kako su se lomile veze Hrvata i Mađara, pri čemu je težište stavljeno na područje Drave. Veze su tako uspješno razlomljene da je danas vrlo teško uspostaviti suradnju zbog nepoznavanja jezika, privrede i osobito povijesti. Trebat će mnogo truda da se to ispravi i da mađarski i hrvatski narod krene dalje s one točke u kojoj je bio prije I. svjetskog rata u vrijeme bana Nikole Tomašića, kada se započinje s gradnjom prekrasne Sveučilišne biblioteke u Zagrebu i kada je ban Skerletz želio nastaviti s onim idejama koje je gajio njegov predak u vrijeme carice Marije Terezije, tj. da mađarski i hrvatski narod imaju mnogo zajedničkih interesa koje treba razviti.

Zusammenfassung

DER BRUCH DER MEHRERE JAHRHUNDERTE DAUERNDEN BEZIEHUNGEN ZWISCHEN KROATIEN UND UNGARN NACH DEM ERSTEN WELTKRIEG

Mira Kolar-Dimitrijević

Seit dem Jahr 1102 hatten die Kroaten gemeinsam mit den Ungarn unter der Stephanskronen gelebt. Im Laufe dieses Zeitraums hatten sich zahlreiche Formen von Zusammenarbeit und manchmal herzlicheren und manchmal weniger freundschaftlichen Beziehungen entwickelt. Aber niemals war es zu einem derartigen Abbruch aller Arten von Verbindungen gekommen, wie sich dies nach dem Ersten Weltkrieg unter dem Druck des neuen jugoslawischen Staates ereignete. Vor 1918 an der Drau zu leben bedeutete einen Vorteil, und so entwickelten sich hier Städte, deren Reichtum auf Handel und Industrie beruhte, und das ungarische Kapital floß über jüdische Familien sehr intensiv in diese Städte, wo Mühlen, Lederverarbeitungswerke und verschiedene Fabriken gegründet wurden ("Danica" ein Stickstoffwerk in Koprivnica), die unter Nutzung der billigen Arbeitskraft vom rechten Draufer Waren für beide Länder produzierten.

Nach 1918 besetzte das serbische Militär die Baranja und das Draugebiet bis Barcz, verhinderte so, daß die slawonischen Großgrundbesitzer ihre Güter der Miteinbeziehung in das Königreich der Serben Kroaten und Slowenen entzogen. Westlich von Barcz war das Volk darum bemüht, insbesondere im Gebiet jenseits der Drau (Gola, Zđala, Repaš) die Handelsbeziehungen zu den Ungarn weiterhin aufrecht zu erhalten, aber dies wurde grob unterbunden, und zwar durch Prügel und Ermordung der Menschen. Sehr rasch wurden die Städte diessits der Drau unter eine sehr strenge Kontrolle gestellt, und der einzige Grenz-Bahnübergang war der auf der Linie Koprivnica-Gyekenjes, und auch der stand unter strengster staatlicher Kontrolle. Zahlreiche Bahnlinien in Kroatien die das nordliche Kroatien an Ungarn banden, wurden aus unterschiedlichen Gründen stillgelegt und bis zum heutigen Tag nicht wieder in Betrieb genommen. Bald darauf kamen die Städte an die Reihe, deren Industrie wegen des Abbruchs der Beziehungen zu Ungarn ohnehin schon in eine Krise geraten war. Dank der Politik des Ministeriums für Finanzen und des Ministeriums für Handel und Industrie (Inspektor Milivoje Savić) konnten die Fabriken in jenen Städten keine Kredite bekommen, und außerdem war es aus Verteidigungsgründen verboten, hier neue Fabriken zu gründen. Aus dem Gebiet von Čakovec und Koprivnica wurden Eisenverarbeitungsbetriebe nach Novi Sad verlegt, die Rolle der "Danica" in Koprivnica übernahm Šabac. Dieser Prozeß des Abbruchs der Beziehungen zwischen Kroatien und Ungarn dauerte einige Jahre, und er war bis 1924 abgeschlossen, als es den Bauern aus dem Draugebiet untersagt wurde, am anderen Draufer ihre Weingärten in Ungarn zu bearbeiten (Djelekovac). Schon früher waren die ungarischen Bediensteten bei der Bahn in Kroatien entfernt worden, und auf das Land der Großgrundbesitzer wurden dank der Agrarreform Freiwillige von der Saloniki-Front und Elemente angesiedelt, die diese nordliche Grenze gegen die Ungarn schützen sollten aber nicht nur gegen die Ungarn, sondern auch gegen jeden nordeuropäischen Einfluß.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

POSVEĆEN DVADESETPETOGODIŠNJOJ SURADNJI
HRVATSKIH I GRADIŠĆANSKIH POVJESNIKA

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 130 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, ožujak 1996.